

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ І ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У статті розглянуті питання теорії і практики здійснення заходів психологічного забезпечення підготовки військ, а також накреслені де які напрямки розвитку системи психологічного забезпечення з урахуванням нових підходів до заходів морально-психологічного забезпечення підготовки військ.

Ключові слова: морально-психологічний стан, психологічне забезпечення, психологічна підготовка.

В статті рассмотрены вопросы теории и практики проведения мероприятий психологического обеспечения подготовки войск, а также обозначены определенные направления развития системы психологического обеспечения с учетом новых подходов к мероприятиям морально-психологического обеспечения.

Ключевые слова: морально-психологическое состояние, психологическое обеспечение, психологическая подготовка.

The article has analyzed some theoretical and practical issues of psychological support in training troops, as well as determined some ways of developing the psychological support, taking into consideration the new approaches to the arrangement of moral and psychological support.

Key words: moral and psychological state, psychological support, psychological training.

Постановка проблеми. Вивчення проблем військового будівництва у провідних країнах світу разом із узагальненням досвіду війн і воєнних конфліктів останніх десятиліть переконливо свідчить про те, що значення морального духу військ, як найважливішого засобу досягнення перемоги у сучасній війні, постійно зростає. Актуальною зостається вказана на початку 20 сторіччя думка англійського психолога Н. Коупленда "...моральний стан-це питання життя і смерті. Ним не можна нехтувати, кожна добре організована армія зацікавлена у високому рівні бойової підготовки своїх військ, і коли це можливо, в забезпеченні кращої зброї, щоб створити матеріальну перевагу над противником. Однак матеріальна допомога не так важлива, як моральна. Для армії більш небезпечним є низький моральний стан військ, ніж не достаток боєприпасів" [11].

Тому у арміях практично усіх країн світу продовжується активний пошук найбільш перспективних засобів впливу на свідомість і психіку військовослужбовців, своєчасну їх підготовку до дій у екстремальних умовах сучасного бою.

При цьому враховуючи комплексний підхід доцільно вести мову не тільки й не стільки про врахування морального фактору, але й про систему морально-психологічного забезпечення застосування військ.

В ході реалізації актуальних завдань реформування та подальшого розвитку воєнної організації нашої держави на порядок денний виходять проблеми удосконалення структури, уточнення завдань

і функцій Збройних Сил України, перетворення їх у боєздатний організм.

У цьому контексті особливого значення набувають проблеми морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) (далі МПЗ)-одного з основних видів всебічного забезпечення військ (сил), метою якого є формування та підтримка морально-психологічного стану особового складу, бойових та психологічних якостей, необхідних для успішного виконання бойових завдань [6].

Аналіз досліджень за даним напрямком. Проблема психологічного забезпечення діяльності у різних сферах армійського життя на сьогодні ще недостатньо розроблена як в теоретично-методологічному плані, так і у аспекті практичного впровадження. Разом з тим, в багатьох роботах українських військових психологів розглядаються різні проблемні питання психологічного забезпечення як повсякденної діяльності військовослужбовців, так і специфічної діяльності, пов'язаною із ризиком і підвищеною психологічною напругою. В роботах М.С.Корольчука визначені зміст, принципи, задачі і основні напрямки психологічної роботи, П.П. Криворучка – підходи до психологічного забезпечення діяльності спеціалістів операторського профілю надводних кораблів, Г.С.Гребенюка – підходи до психологічного забезпечення мотивації діяльності спеціалістів протипожежної безпеки, В.В.Стасюка – підходи до обґрунтування і побудови системи соціально-психологічного

забезпечення функціонування військових підрозділів в умовах збройних конфліктів, О.Ф. Хміляр – психологічне забезпечення професійної діяльності саперів-миротворців. У вищезазначених працях показано, що застосування комплексного, побудованого на сучасній науково-теоретичній базі, психологічного забезпечення дозволяє підвищувати рівень дієздатності та психічних функцій військовослужбовців.

Мета дослідження полягає у розгляді структурних елементів психологічного забезпечення та визначенні напрямків розвитку системи психологічного забезпечення у перспективі.

Викладення основного матеріалу. В організаційно-методичних вказівках щодо планування та організації виховної та соціально-психологічної роботи у Збройних Силах України у 2012 році визначено "Основні зусилля у морально-психологічному забезпеченні бойової підготовки зосередити на:

підвищенні якості і ефективності заходів морально-психологічного забезпечення підготовки і застосування військ (сил) з використанням досвіду організації та проведення комплексу навчань (тренувань) з органами військового управління, військами (силами) "Взаємодія 2010" та дослідницького командно-штабного навчання "Адекватне реагування 2011";

удосконалення професійної підготовки офіцерів управлінь, керівного складу бригад, полків щодо ефективного використання психологічного забезпечення у процесі підготовки військ (сил), засвоєнні основних методів психологічної підготовки особового складу, моделювання аварійних ситуацій, стресових впливів, психологічних вправ і тренувань, змагань, психодіагностичних методик саморегуляції, психологічного тестування, психопрофілактики, психологічної допомоги і реабілітації;

удосконаленні роботи військових психологів щодо якісного планування та організації заходів загальної, спеціальної, цільової психологічної підготовки у загальній системі бойової підготовки військ" [5].

У відповідності до Зasad підготовки і застосування ЗС України "морально-психологічне забезпечення-це комплекс заходів щодо формування, підтримання і поновлення високого морально-психологічного стану особового складу військ (сил), бойових та психологічних якостей, забезпечення інформаційно-психологічної і духовної безпеки

військовослужбовців шляхом проведення організаційно-технічних, психологічних, соціальних, культурологічних заходів". Його складовими є: інформаційно-пропагандистське забезпечення та зв'язки з громадськістю; психологічне забезпечення; соціально-правове забезпечення; культурологічне забезпечення; захист від негативного інформаційно-психологічного впливу" [3].

Зміст психологічного забезпечення як складової морально-психологічного забезпечення застосування військ визначено Концепцією морально-психологічного забезпечення підготовки і ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України, затвердженою наказом Міністра оборони України від 05.05.99 №142 [6].

Відповідно до Концепції "Психологічне забезпечення-комплекс заходів щодо формування, підтримання та відновлення у особового складу психологічних якостей, які забезпечують високу психологічну стійкість військовослужбовців, готовність виконувати бойові завдання за будь-яких умов обстановки. Складовими психологічного забезпечення є прогнозування морально-психологічного стану особового складу військ, здійснення психологічної підготовки, психологічного супроводження бойової діяльності, психологічної реабілітації психотравмованих військовослужбовців" [2].

Відповідна кореляція між положеннями Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки і ведення операцій та розділу 14 "Морально-психологічне забезпечення" "Зasad підготовки і застосування Збройних Сил України" у питаннях МПЗ проходить через визначення основних завдань в операціях (бойових діях):

аналіз, оцінювання та прогнозування морально-психологічного стану особового складу та обстановки у відповідних операційних зонах (районах);

формування у особового складу свідомого ставлення до виконання свого обов'язку, високої бойової активності, спроможності витримувати нервово-психологічні навантаження і зберігати боєздатність в умовах дій психотравмуючих чинників;

проведення психологічної підготовки, забезпечення психологічної стійкості та керованості військ;

організація комплексного захисту психологічних (психофізіологічних) властивостей військовослужбовців, підтримування і своєчасне поновлення

Питання психології

духовних і фізичних сил військовослужбовців, зниження психогенних втрат, реабілітація психотравмованих.

Структурними компонентами оцінки та прогнозування морально-психологічного стану є:

політичний: відношення до органів державної влади та їх політики, відношення до військового керівництва, відношення до військової служби, відношення до виконання конкретних завдань;

військово-професійний: ступінь підготовленості до виконання службово-бойових (навчально-бойових) завдань, наявність бойового досвіду (досвіду виконання завдань у екстремальних умовах-миромиротворчих, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру тощо), впевненість у озброєнні і військовій техніці, впевненість у товаришах і колективі (взаємовиручка), ступінь довіри своїм командирам;

психологічний: самопочуття, настрої, внутрішня готовність до виконання службово-бойових завдань, наявність страху чи боязливості при виконанні завдань, стан здоров'я (фізичне самопочуття).

Психологічна підготовка проводиться для удосконалення якісних характеристик військовослужбовців (професіоналізму, фізичного стану, здоров'я, розумових здібностей, моралі) та своїми основними завданнями має:

формування у особового складу психічної стійкості до факторів майбутнього бою;

створення внутрішніх психологічних джерел високої бойової активності;

підвищення професійної дієздатності психологічних функцій військовослужбовців.

Психологічна підготовка поділяється на загальну, спеціальну і цільову. Якщо вести мову про проведення заходів психологічної підготовки у особливий період, то слід перш за все вести мову про підготовку до дій у бойових умовах. Виходячи з цього і слід розглядати завдання загальної, спеціальної і цільової психологічної підготовки.

Загальна психологічна підготовка проводиться, як правило, завчасно і забезпечує формування психологічної готовності особового складу діяти в умовах сучасного бою, а також психологічної стійкості до дій психотравмуючих чинників. Цей вид підготовки орієнтований на загальну підготовку психіки особистості до дій у складних ситуаціях. Її складовими елементами виступають:

інтелектуально-аналітична (аналіз одиниць інформації, її порівняння і пошук взаємозв'язків, умовиводи, прийняття рішень);

розвиток психічних процесів (мислення, сприймання, уяви, моделювання передбачувальної поведінки та діяльності);

формування і розвиток регуляторних здібностей, головним чином навичок і умінь волювальної саморегуляції, розвитку образної уяви, концентрації та переключення уваги;

емоційно-вольова складова реалізується через приборкання емоцій, залучення прихованих резервів психіки та виступає головним компонентом реалізації рішень;

стресостійкості та урівноваженості особистості;

спрямованість особистості, формування певних морально-вольових якостей, необхідних для індивідуального потенціалу (фізичного, емоційного, розумового);

фізична (залучення і розвиток фізичних можливостей організму, що сприяють ефективному подоланню перешкод).

Спеціальна психологічна підготовка забезпечує психологічну готовність і стійкість особового складу стосовно конкретних видів бойових дій з урахуванням особливостей завдань видів і родів військ, спеціальних військ, особливостей бойової діяльності конкретних фахівців в особливих природно-кліматичних (погодних) умовах.

Цільова психологічна допомога проводиться, як правило, перед початком бою (бойових дій), забезпечує формування психологічної готовності особового складу виконати конкретне бойове завдання. Вона включає такі складові елементи:

мотивацію, що визначає, формує і закріплює певну мотиваційну спрямованість на ефективність досягнення поставленої мети;

завдання певної установки, що сприяє вірним діям та здатності військовослужбовця до самовдосконалення при реалізації поставленої мети;

аналіз подій, спрямований на розвиток і удосконалення розумових здібностей та можливостей військовослужбовця;

психологічну корекцію, спрямовану на корегування дій особистості відповідно до мінливих умов ситуації та її несподіванок, при незмінності завдань.

Психологічне супроводження є системою спеціальних оперативних заходів психологічного забезпечення, що здійснюються в ході ведення бою (бойових дій) у бойових порядках і найближчому тилу

Питання психології

своїх військ, направлену на підтримку психологічної стійкості військ до нервово-психічних і фізичних навантажень, запобігання індивідуальним та груповим негативним психічним станам, а також профілактику бойових психічних розладів. Психологічне супроводження включає психологічну допомогу, психодіагностику, виявлення ступеня психотавмованості військовослужбовців, прогноз динаміки психологічного стану, психотерапію як комплексний лікувальний вплив на психіку [9].

Під психологічною допомогою при цьому слід мати на увазі комплекс організаційних, психологічних, медичних заходів, які цілеспрямовано проводяться визначеним складом фахівців відповідних напрямків, спрямованих на забезпечення успішного перенесення військовослужбовцями психотравмуючих факторів бойової обстановки, збереження бойової здатності й готовності, попередження розвитку посттравматичних стресових розладів.

Основними завданнями психологічної допомоги й реабілітації є:

вивчення й узагальнення особливостей виникнення, проходження та ефективності психологічних заходів;

організація профілактики розвитку психічних розладів у воїнів в умовах бойових дій;

організація і проведення психодіагностичних заходів із військовослужбовцями, що вимагають підвищеної психолого-педагогічної уваги;

організація і проведення заходів психологічного супроводу військовослужбовців у період проходження служби (умови мирного часу) та виконання бойових завдань (умови особливого періоду).

Видами психологічної допомоги є: психологічне інформування, психодіагностика, психопрофілактика, психологічна корекція, психологічна підтримка.

Психологічна реабілітація-система спеціальних заходів, що здійснюється в цілях відновлення у особового складу втрачених (порушених) функцій і здатності до нормальної діяльності, проведення психологічної та психофізіологічної експертизи військовослужбовців, а також раціонального розподілу особового складу з урахуванням їх функціонального стану. Психологічна реабілітація психотравмованих військовослужбовців, поновлення

психологічної стійкості та боєздатності підрозділів включає:

створення системи центрів (пунктів) психологічної допомоги і реабілітації на базі медичних підрозділів, а за певних умов-із залученням закладів охорони здоров'я Єдиної госпітальної бази країни;

організація роботи щодо зняття у особового складу підрозділів станів репресивності та де зорганізованості, які можуть виникнути після перенесених фізичних та нервово-психічних перевантажень;

поновлення у військовослужбовців бойової активності.

Вищеназвана система заходів психологічного забезпечення практично реалізується у Збройних Силах України під час проведення заходів оперативної (бойової) підготовки, здійснені бойового чергування, несенні вартової і внутрішньої служби, участі військовослужбовців у міжнародних миротворчих операціях. Більшість практичних напрацювань за всіма вищеназваними напрямками доцільно використовувати як основу для планування, організації та здійснення заходів психологічного забезпечення у особливих умовах.

Найбільш доцільним у цьому плані є практичне застосування досвіду заходів психологічного забезпечення виконання миротворчих завдань у складі контингентів у колишній Югославії, Косово, Лівані, Сьєра-Леоне, Іраку, Ліберії, Конго тощо. Практичне значення при цьому має не тільки засвоєння та застосування такого роду досвіду, але й його нормативне закріплення у розпорядчих документах на кшталт "Тимчасової інструкції з психологічної підготовки миротворчих підрозділів в Сухопутних військах Збройних Сил України", затвердженої наказом Головнокомандувача Сухопутних військ від 19.04.2004 № 98.

При узагальненні досвіду морально-психологічного забезпечення бойової і мобілізаційної готовності доцільно звернути увагу на організацію взаємодії із іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами, органами державної влади і місцевого самоврядування з питань психологічної роботи.

Велике значення має на сьогодні для покращення рівня психологічного забезпечення й практичного застосування в усіх сферах армійського життя підходів, що застосовуються при здійсненні морально-психологічного забезпечення гарнізонної та

Питання психології

вартової служби, особливо щодо якісного добору особового складу варт, вивчення його морально-психологічної готовності, організації психологічного супроводу.

Під час організації заходів оперативної (бойової) підготовки на сьогодні в питаннях психологічного забезпечення необхідно виходити з трьох позицій:

по-перше – практичне використання усього наявного арсеналу засобів (учбових вибухових речовин, учбових отруйних рецептур, імітаційних гранат і фугасів, записів шумових ефектів бою, спеціально підготовлених груп імітації), методів (імітації, моделювання поля бою, змагання, навіювання, переконання), форм психологічної підготовки (подолання різного роду перешкод, подолання димових завіс, кидання бойових гранат, бойові стрільби, виконання прийомів рукопашного бою зі зброєю, тощо);

по-друге – поступовий перехід на основі запровадженого у цьому році пілотного проекту до проведення занять з морально-психологічної підготовки, формування необхідних морально-психологічних якостей військовослужбовців та згуртування підрозділів рівня відділення (екіпаж, розрахунок) – взвод на смугах психологічної підготовки (аналогічних тій, що створена на полігоні Академії Сухопутних військ ім. Гетьмана П.Сагайдачного);

по-третє – засвоєння офіцерами структур з виховної роботи змісту теоретичних і практичних тем загальної, спеціальної і цільової психологічної підготовки, які розробляються у Головному управлінні виховної та соціально-психологічної роботи Збройних Сил України.

Перспективним напрямком покращення рівня психологічного забезпечення в мирний час, з подальшим узагальненням досвіду для умов особливого періоду, є створення у Головному управлінні виховної та соціально-психологічної роботи соціально-психологічної служби, яка повинна перейняти на себе питання професійно-психологічного відбору на військову службу, здійснення заходів психологічної допомоги й реабілітації.

Отже, можна зробити **висновок**, що система психологічного забезпечення спрямована на формування і розвиток індивідуальних психологічних і моральних якостей, необхідних для успішного виконання завдань як в умовах повсякденної діяльності, так в особливих умовах.

Перспективним напрямком подальших досліджень є розробка концептуальних основ системи психологічного забезпечення підготовки і застосування військових частин Збройних Сил України.

Література

1. Конституція України// Відомості Верховної Ради України.-1996.-№ 30;
2. Наказ Міністра оборони України від 05.05.99 № 142 “Про затвердження Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України”;
3. Засади підготовки і застосування Збройних Сил України, частина II (підготовка і ведення операцій Збройних Сил України), затвержені наказом начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.08.07, с. 183;
4. Наказ Головнокомандувача Сухопутних військ від 19.04.2004 №98 "Про затвердження Тимчасової інструкції з психологічної підготовки миротворчих підрозділів в Сухопутних військах Збройних Сил України".
5. Організаційно-методичні вказівки щодо проведення виховної та соціально-психологічної роботи у Збройних Силах України у 2012 році.
6. Морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил); Навчальний посібник-К.: НАОУ, 2007-176 с.
7. Морально-психологічного забезпечення в Збройних Силах України; Конспект лекцій-К.: НАОУ, 2002-110 с.
8. Психологічна робота у військах (силах); Навчальний посібник-К.: ВП НАОУ, 2002-120 с.
9. Блінов О.А. Організація надання психологічної допомоги військовослужбовцям у воєнний час.- К.: НАОУ, 2006-80 с.
10. Корольчук В.М. Теорія і практика психологічної допомоги; Навчальний посібник-К.: НАОУ, 2004-263 с.
11. Коупленд Н. Психологія і солдат.-М.: Воениздат, 1991, 95с.
12. Стасюк В.В. Психологія локальних війн та збройних конфліктів; Підручник для слухачів і студентів вищих навчальних закладів-К.: НАОУ, 2006-570 с.